

Mestni trg z okolico in Ciril-Methodov trg, arhitekturni in zgodovinski oris predela med grajskim hribom z gradom, Cankarjevim nabrežjem, Trančo, Stritarjevo ulico in podgrajskega dela Ciril-Methodovega trga ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Katalog k razstavi Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 2000, 204 strani

Zgodovinski arhiv Ljubljana je v letu 2000 pripravil eno od razstav iz zaporedja razstav o urbanistično-arhitekturnem razvoju ljubljanskih predelov. Tudi to, ki jo kot vse dotedanje spremlja katalog, je pripravil arhivist Jože Suhadolnik. Kot je zapisal v uvodu v katalogu, gre pri nizu razstav za umetnostno-zgodovinski in zgodovinski oris ljubljanskih predelov, to pot za središče mesta, za predel pod gradom, med Krekovim trgom, levo stranjo Ciril-Methodovega trga, Mestnim trgom do Tranče, Cankarjevega nabrežja in Stritarjevo ulico. Ker gre za arhivsko razstavo, je bila pripravljena z arhivskim gradivom, ki ga o urbanističnem razvoju Ljubljane pretežno hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana in še nekatere druge inštitucije. Razstavljeno in v katalogu reproducirano arhivsko gradivo o urbanističnih posegih v Ljubljani širši javnosti še ni bilo predstavljeno.

Strokovna besedila v razstavnem katalogu sta pripravila Jože Suhadolnik in arhivistka Sonja Anžič.

Razprava, ki jo je v katalogu prispeval avtor razstave Jože Suhadolnik, nas seznanja z zgodovinskim razvojem območja, ki je predstavljeno na razstavi, območja, ki je bilo v srednjem veku trgovsko najbolj razviti del Ljubljane. Pri tem je izjemno veliko vlogo odigrala Ljubljanica kot pomembna trgovska povezava od Primorja proti severu, na njenih bregovih pa so se razvile številne, tedaj za mesto pomembne gospodarske dejavnosti. Avtor prispevka bralca seznanja s stavbnim razvojem ljubljanskega mestnega središča, kjer so na območju sedanje mestne hiše prve lesene stavbe postavili v zgodnjih desetletjih 13. stoletja. Stavbni razvoj starega dela Ljubljane je pripeljal do tega, da je ob "... koncu srednjega veka mesto z obzidjem, nizkimi meščanskimi hišami in višjimi upravnimi zgradbami, s cerkvami in dominirajočim gradom dajalo videz značilne srednjeveške naselbine ...".

Na urbanistični razvoj mesta sta med drugim odločilno vplivala tudi dva potresa. Po prvem katastrofalnem potresu, ki je mesto prizadel leta 1511, se je začelo renesančno urbanistično obdobje. V 17. in 18. stoletju je mesto v urbanističnem razvoju dobilo baročno podobo. V Ljubljano so prišli ugledni italijanski arhitekti, kiparji in slikarji, "... ki so v dobršni meri sooblikovali današnjo podobo stare Ljubljane ...". Mesto je bolj svobodno zaživelo na prelomu iz 18. v 19. stoletje, ko so podrli mestno obzidje, kratko obdobje francoske vladavine pa ga je oplemenitilo s parkovnimi površinami. Zelo intenzivno je v urbanistični razvoj ljubljanskega središča posegel rušilni potres leta 1895, ko so pri obnovi prevladala moderna urbanistična načela arhitekta Maksa Fabianija. V ob-

dobju med obema svetovnima vojnoma je arhitekt Jože Plečnik poskušal s svojimi urbanističnimi načrti oblikovati Ljubljano kot pomembno nacionalno, kulturno, gospodarsko in upravno središče ter glavno mesto Slovenec.

Drugi del Suhadolnikove razprave nas po kronološkem sistemu pozidav seznanja z zgodovinskim razvojem posameznih arhitekturnih objektov v starem delu Ljubljane, kot so: ljubljanski grad, mestna hiša (rotovž, magistrat) - za oba objekta sta v katalogu objavljena tlorisa z vpisi posameznih delov obeh stavb -, nato pa si sledijo opisi mestnih zgradb in nekaterih drugih arhitekturnih objektov (vodnjakov, kipov) od 16. do 20. stoletja. Opisi hiš in njihovih prezidav so gotovo zelo zanimivi, zlasti za poznavalce Ljubljane in Ljubljančane.

Tretji del Suhadolnikove razprave predstavlja zgodovinske drobce sejmov (prvi so bili že pred letom 1200), ki so potekali na današnjem Mestnem trgu, Cankarjevem nabrežju in Krekovem trgu.

Za osnovnim Suhadolnikovim tekstom sledi obsežen povzetek v angleščini, temu pa opis starejših vedut ter kart in načrtov na razstavi in v katalogu obravnavanega dela Ljubljane, z zapisom, v kateri ustanovi se gradivo hrani.

Vedutam in načrtom mesta sledita razpredelnici. Prva v treh kolonah predstavlja sedanje poimenovanje ulice, trga ali nabrežja, v drugi koloni so letnice prvih omemb njihovih imen v zgodovinskem razvoju in v tretji njihova tedanja poimenovanja glede na letnice omemb. V drugi, obsežnejši razpredelnici pa so predstavljene hiše in njihovi lastniki. Obe razpredelnici zajemata seveda le območje Ljubljane, ki je bilo obravnavano na razstavi.

V katalogu je objavljena še razprava, ki jo je pripravila Sonja Anžič z naslovom Številčenje hiš, lokacijske oznake in stanovalci izbranih hiš na Mestnem in Ciril-Methodovem trgu v 19. stoletju. Avtorica v uvodnem delu opredeli najpomembnejše vire o ljubljanskih hišah in njihovih prebivalcih. To so listine, mestne davčne knjige, mestni urbarji, zapisniki sej ljubljanskega občinskega sveta, skoraj popolni so vse od leta 1521, računske mestne knjige in zlasti popisi prebivalstva, imenovani tudi ljudska štetja. Slednji, ki v splošnem, razen za Ljubljano, kjer si originalne popisne pole sledijo od leta 1930 dalje, na slovenskem in srednjeevropskem območju niso v celoti ohranjeni, so najbogatejši vir za poznavanje stanovanjskega standarda in stanovanjske kulture prebivalcev v hišah. Avtorica navaja tudi podatke, ki so jih zasledovali pri popisovanju prebivalstva - ta so od leta 1870 (prvo štetje je narejeno po stanju na dan 31. december 1869) potekala vsakih 10 let.

V nadaljevanju razprave je opisan zgodovinski razvoj ljubljanskih uličnih imen in oštevilčenja ljubljanskih hiš. Avtorica po dr. Vladislavu Valenčiču povzema ugotovitev, "... da se tudi v poimenovanju in spreminjanju krajevnih označb predelov določenega mesta izraža del mestne zgodovine ...", saj so marsikateri predeli in ulice mesta dobili poimenovanje po dejavnostih, ki se je tam opravljala. Za zgodov-

vinske raziskave sta pomembni poznavanje poimenovanja ulic in predelov in tudi numeracija hiš, saj le tako lahko po virih sledimo hišo in njene stanovalce.

Skozi zgodovino so oblasti sprva bolj kot po imenu ulic in hišnih številkah lokalizirale zemljišča in hiše po njihovih lastnikih in po pomembnih javnih zgradbah v njihovih bližinah. Šele centralizirana upravna oblast, ki je želela zaradi novačenja in davščin imeti natančnejši pregled nad svojimi državljani, je v drugi polovici 18. stoletja začela uvajati ulična poimenovanja oziroma poimenovanja posameznih mestnih predelov ter hišno numeracijo. Zaradi tega so Ljubljano leta 1770 razdelili na tako imenovane šteвне oddelke (poimenovali so jih Mesto, Karlovško predmestje, Trnovo itd.), hiše v njih pa aritmetično oštevilčili, kar je postopno pripeljalo do zmešnjave, če se je mestni predel (števni oddelek) širil z novimi hišami. Zato so bila tudi v Ljubljani nova oštevilčenja hiš po novih krajevnih oznakah znotraj dotodanjih števnih oddelkov pogost pojav. Splošno poimenovanje ulic v Ljubljani in preureditev hišnega oštevilčenja pa je bilo opravljeno leta 1876. Glavno vlogo pri tem je imel občinski svet, ki se je odločil za izpeljavo po sistemu, ki je veljal na Dunaju in še nekaterih večjih mestih. Prispevek nas seznani z načeli, ki so bila upoštevana pri poimenovanju in numeraciji ljubljanskih ulic in s tedaj poimenovanimi ulicami.

V nadaljevanju nas avtorica seznani s hišami in stanovalci, ki so v 19. stoletju bivali na Mestnem trgu 1, 8, 10 in 24 ter v stavbi na Ciril-Methodovem trgu 21. V opisanih stavbah je v 19. stoletju povprečno bivalo 8 do 10 družin, ki so imele pisano paleto navad in poklicev.

Tako kot v Suhadolnikovem članku tudi v prispevku Sonje Anžič slovenskemu besedilu sledi razmeroma obsežen povzetek v angleščini.

Tekstovnemu delu kataloga sledijo reprodukcije razstavljenih vedut, načrtov mestnih predelov in fotografij ter gradbenih načrtov nekaterih zgradb v osrednjem delu Ljubljane, na koncu pa je dodan še seznam na razstavi predstavljenega gradiva z navedbo nahajališča.

Razstava, ki je bila postavljena v atriju Mestne občine Ljubljana in avli Zgodovinskega arhiva Ljubljana, je skupaj z obsežnim katalogom pomemben prispevek k poznavanju preteklosti osrednjega območja slovenskega glavnega mesta. Ko bodo v naslednjih letih obdelana še druga ljubljanska območja, bodo vsi katalogi skupaj predstavljali zgoščeno informacijo o ljubljanski preteklosti, zlasti urbanistično-arhitekturni, zanemarljiva pa ne bo tudi informacija o splošni preteklosti slovenske metropole.

Janez Kopač

Gremo v trg. Vipava v prvi polovici 20. stoletja skozi objektiv Ivana Možeta

V Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici je na ogled zanimiva razstava fotografij "neznane" fotografa Ivana Možeta iz Vipave, ki jo je pripravila arhivska svetovalka Metka Nusdorfer Vuksanović. Ivan Može se je s svojim delom za vedno zapisal v zgodovino domačega kraja in kot eden zgodnjih slovenskih amaterskih fotografov tudi v zgodovino slovenske fotografije.

Zbirka je sicer v zasebni lasti, hrani jo Možetova vnukinja ga. Ruth Markič iz Solkana, vendar to v ničemer ne zmanjšuje njenega pomena. Kot je v uvodu v katalog zapisal direktor Drago Trpin, je predstavitev te obsežne in pomembne fotozbirke v arhivu toliko bolj upravičena in potrebna, saj je javnosti gradivo zavoljo tega teže dostopno.

Razstava je bila postavljena na ogled najprej 29. septembra 2000 v stari šoli na Trgu Pavla Rušta v Vipavi. Na Vipavskem je bila to prva tovrstna predstavitev naše ustanove, ki s svojo dejavnostjo pokriva tudi vipavsko občino.

20. oktobra pa je bila prenesena v enaki obliki v galerijo našega arhiva, kjer so bili mesec dni na ogled tudi originali. Od novembra dalje pa si je možno ogledati le povečane reprodukcije na dvajsetih panojih v predverju arhiva.

Za naslov razstave in spremljajočega kataloga si je avtorica izbrala staro ljudsko ime Trg, ki ima svoje korenine v 14. stoletju, ko je cesar Rudolf IV. kraju podelil trške pravice. Na žalost pa z vsako novo generacijo to ime vedno bolj tone v pozabo.

Možetova fotografska zapuščina obsega več kot tisoč petsto različnih posnetkov krajev in ljudi v prvi polovici 20. stoletja. Večina fotografij je shranjenih v enaintridesetih albumih. Posnetki so do leta 1933 kronološko razporejeni v štirinajst lepo izdelanih kupljenih albumov z že izdelanimi okenci, v katere je Može vlagal fotografije. Za posnetke po letu 1933 je preproste albume izdeloval sam in vanje fotografije lepil. Pod vsako fotografijo je pripisal natančen datum posnetka, manj pomembno pa se mu je zdelo zabeležiti identiteto ljudi in krajev. Ohranjenih je tudi 83 fotografskih plošč iz obdobja med letoma 1907 in 1923.

Pri izboru fotografij za razstavo in objavo v katalogu je avtorica upoštevala več različnih kriterijev: predstaviti je želela raznovrstnost motivov in hkrati upoštevati tudi tehnično plat posnetkov. Može je že s prvimi posnetki l. 1901 dokazal, da kot samouk brezhibno obvlada fotografski postopek in da ima dober občutek za motive in kompozicijo.

Na razstavi je na ogled 70 najlepših in najbolj značilnih motivov. Izbrane fotografije so glede na vsebino razdeljene v štiri tematske sklope: Ivan Može in njegova družina, Ali jih še poznamo?, Nekoč v Vipavi in Sprehodi po okolici. V prvem sklopu je pozornost usmerjena na najožje člane njegove družine, kjer so najbolj prisrčni posnetki njegovih otrok in kasneje vnukinj. V drugem delu spoznamo nekdanje Vipavce,